

LA RECEPCIÓ CATALANA DELS TEXTOS MAGREBINS FRANCÒFONS ACTUALS¹

INTRODUCCIÓ

El procés de colonització i descolonització del continent africà per part de les potències europees ha estat sens dubte un dels episodis que més han marcat el segle xx. Els grans fluxos migratoris que rep Europa des dels anys seixanta han mantingut les relacions entre les antigues potències colonitzadores i les seues colònies que s'han concretat culturalment i literària entorn als estudis postcoloniais. Sens cap mena de dubte, tal com indiquen alguns crítics com Ovidi Carbonell (1997; 1999), la traducció literària —en el vessant de traducció cultural— esdevé un pilar fonamental per a conèixer tant les condicions de producció dels textos com per a arribar als propis textos d'autors originaris de les antigues colònies. L'anglès i el francès són sense dubte les dues llengües vehiculars en el context postcolonial. Dins del francòfon, el nord d'Àfrica és una de les zones més dinàmiques i que presenta un major contacte a nivell cultural i artístic amb l'antic país colonitzador, França, com també amb tots els territoris hispànics, molt especialment la conca mediterrània i la cultura catalana, amb la qual es presenten un seguit de lligams culturals, històrics i econòmics.

D'aquesta manera, la constatació de les relacions culturals i transculturals d'ambdues parts de la Mediterrània ha estat al llarg de la història un factor a tenir en compte en la concreció de les literatures peninsulars. L'interès del nostre mercat lector per les literatures del nord d'Àfrica no ha deixat de créixer en una època marcada pels fluxos migratoris que posen en contacte directe les nostres societats. La traducció d'aquests originals en permet la difusió en un segment del públic més ampli que no coneix la llengua d'origen. L'aparició d'un nombre important d'aquestes obres magrebines d'expressió francòfona en català permet pensar de

1. Aquesta comunicació s'emmarca dins els projectes d'investigació I+D atorgats per la Generalitat Valenciana l'any 2004 «Traducció i multiculturalisme: rescriptures magribines en la cultura mediterrània» (codi GV04B/632), i per la Universitat d'Alacant el 2006 «Estudis transversals: la creació i la recepció en les literatures i altres arts de la Mediterrània Occidental» (codi GRJ05-04).

l'interès de la xarxa pròpia de distribució de la literatura catalana, un índex de la recepció positiva d'uns autors i d'unes obres que connecten, en tant que descriuen espais i contextos similars, amb els nostres lectors. Així, sota la denominació de *Literatura del Magrib*, ens referim a un corpus literari que sorgeix en la dècada dels cinquanta, en les portes de la independència i amb una intencionalitat favorable a aquesta, amb l'objectiu de reforçar uns senyals d'identitat que la colonització havia intentat eradicar. Aquesta denominació genèrica afecta els escriptors procedents de països del Magrib (Algèria, Marroc o Tunísia), amb independència del seu origen ètnic o religiós, i també aquells que, nascuts a l'exili francès o occidental, reconstrueixen en les seues obres de ficció la realitat magrebina, els esdeveniments de la colonització francesa, igualment com les relacions complexes que els fluxos migratoris han instaurat entre les dues ribes de la Mediterrània.

Cal destacar també la presència important de la literatura de procedència magrebina en el panorama literari de França.² Així, a partir dels anys cinquanta, naix una literatura escrita en francès que és, a hores d'ara, una de les més fructíferes. Després de la independència, la llengua francesa continua essent usada com a forma d'expressió literària en la major part d'aquests països. No ha tingut èxit el procés d'arabització encetat, a partir de la implantació d'un àrab estàndard, que oblida la pluralitat lingüística del Magrib. Aquesta situació va estar reforçada per l'èxode massiu de treballadors magrebins a França durant la dècada dels seixanta. Una emigració de la qual diversos escriptors i intel·lectuals també formarien part. La difícil situació política d'Algèria els últims anys no ha fet sinó reforçar aquesta fugida d'intel·lectuals que troben refugi a França.³

Hem de parlar, per tant, d'una literatura francòfona, més que no francesa.⁴ Una expressió artística que se situa en l'àmbit creatiu postcolonial. L'anàlisi

2. Podem recordar que Algèria va ser colònia francesa entre el 1830 i el 1962, Marroc va ser protectorat francès entre el 1912 i el 1956, i Tunísia, entre el 1881 i el 1957.

3. Una bona anàlisi de la problemàtica a la qual s'enfronten escriptors algerians com Assia Djebar, podeu trobar-la a l'article «Escritores argelinas. Entre el islamismo y la pared» de Mathias Enard (2001). Recordem que el segle de colonització francesa (cent trenta-dos anys) va representar l'eradicació de la llengua i la cultura àrabs. Va ser el país que va haver de viure una guerra per a obtenir la independència en què es van involucrar les dones i hi van participar de manera força activa; tanmateix, després de la llibertat, Algèria va reforçar els seus senyals d'identitat a través d'un conservadorisme especialment visible entorn de la situació de la dona, de la família i la ideologia que van passar a convertir-se en els pilars de la seua identitat. És també el país que ha viscut dos fets que, en certa mesura, han marcat la condició de la dona: d'una banda, la promulgació el 1984 del Codi de la Família; de l'altra, el creixement del Front Islàmic de Salvació, un dels principals partits islamistes de la regió.

4. El mateix Tahar Ben Jelloun es refereix a aquest debat en una entrevista al periòdic *Avui* (10.03.2005): «no sóc un escriptor àrab, sóc un escriptor marroquí, això sí, al Marroc es parla àrab, francès i espanyol. També sóc un escriptor francès, perquè pertanyo a la literatura francesa, aquesta és la llengua en què escric. Són qüestions perquè els estudiosos en facin tesis...». Assia Djebar, escriptora algeriana, es defineix igualment com a intel·lectual francòfona: «Je suis, sans nul doute, une femme d'éducation française, de part ma formation, en langue française, du temps de l'Algérie colonisée, et si j'ajoute aussitôt d'éducation française et de sensibilité algérienne ou arabo-berbère, ou même musulmane lorsque l'islam est vécu comme une culture, plus encore que comme une foi et une pratique, alors je suis bien une femme francophone dans mon activité intellectuelle et critique» (Djebar 1999: 26).

d'aquests textos posa de manifest conceptes com la identitat, la relació entre les cultures hegemòniques i subalternes. Uns textos que sorgeixen de la diversitat del món actual i de les societats occidentals. Una literatura que naix de la divergència i de la riquesa cultural, que mostra la convivència entre cultures llunyanes, i que es mostra crítica davant el fracàs de les polítiques d'immigració i de gestió de la societat postcolonial. El tema de la identitat és un tema recurrent en la literatura francòfona i, per extensió, en tota la seua literatura postcolonial. Uns autors que volen reflectir la lluita contra un cànon hegemònic que desplaça la seua literatura a àmbits secundaris. Un prejudici que marca la difusió i la valoració crítica dels escriptors magrebins. Una semblança evident amb la valoració de la literatura catalana que fan alguns àmbits crítics de la cultura castellana. Hi ha fins i tot mencions d'aquests autors com a representants d'una «literatura de la immigració».

Més enllà de la proximitat històrica i geogràfica, no hem d'oblidar la presència destacada de població originària del Magrib en localitats de parla catalana, una realitat que potencia la curiositat del lector en aquesta llengua per la literatura procedent del nord d'Àfrica. Alguns factors d'índole social han incidit en el fet que el mercat editorial català siga un dels més actius. El desenvolupament d'una indústria editorial potent en català i en espanyol, concentrada sobretot a Barcelona, ha facilitat la traducció i la difusió en ambdues llengües. Pel que fa a l'edició en català, un factor important davant d'alguns autors com el marroquí Tahar Ben Jelloun (Fes, Marroc, 1944), és el naixement d'un públic jove alfabetitzat en català que reclama versions en llengua pròpia de llibres que li són d'interès. Una novetat sociològica que pot justificar l'interès per aquests autors que han mostrat editorials importants com Proa o 62, o d'altres més noves com El Jonc.

Davant d'aquesta realitat, som conscients de la necessitat d'un estudi que marque les dimensions reals de la recepció de la literatura magrebina en les lletres catalanes; amb tot, els límits interpretatius d'aquesta recepció són diversos. És obvi que els estudis sobre la influència, l'efecte, la posteritat o la continuïtat d'un autor o d'una obra han de tenir en compte la fragilitat del concepte, per tal com moltes de les possibles influències resideixen en la dimensió inconscient o involuntària de l'escriptor. Tan sols el pas del temps podrà oferir-nos proves concretes que estudis comparatístics puguin confirmar-nos la força d'aquesta atracció. Partim, per tant, d'una evidència fefaent, això és, la traducció i difusió en el mercat català d'una literatura geogràfica marcada per uns contextos socials i geogràfics ben pròxims als nostres. Una proximitat que marca l'interès d'un públic lector concret. És ben certa, com apunta Maria Moog-Grünwald en l'estudi «Investigació de les influències i de la recepció», la fragilitat del concepte *influència*.⁵

5. Vegeu les primeres reflexions sobre el concepte d'H. M. Block en l'article «The Concept of Influence in Comparative literatures» (1958).

Així, segons Moog-Grünwald (1984: 69), haurem de destriar les conseqüències de la recepció d'una literatura sobre una altra bé a partir de les influències sobre els gèneres literaris, bé sobre formes discursives, elements temàtics o d'altres components generals del relat. Un ampli ventall de possibilitats que només amb el pas del temps podrem localitzar a bastament.

PRESÈNCIA DE LA LITERATURA MAGREBINA FRANCÒFONA
EN EL MERCAT EDITORIAL CATALÀ

L'interès d'una literatura concreta per les obres d'una altra és una mostra del coneixement compartit d'un referent històric i geogràfic, que en el cas de les nostres literatures és obvi, un llegat cultural passat, a través del Magrib, i una referència espacial similar, la que ve marcada per la mar Mediterrània. Cal destacar igualment que les lletres catalanes estan marcades per una pluralitat lingüística i cultural que propicia, sens dubte, la recepció dels textos postcoloniais esmentats. No oblidem, tal com ho ressalta Pilar Godayol, que l'experiència de la traducció és, primer de tot, una experiència lectora que està orientada a un públic lector: «Així doncs, si treballar amb més d'una cultura, amb més d'una llengua o amb més d'una identitat en un mateix text vol dir treballar en un espai cultural liminar, les obres postcoloniais i minoritàries d'autores bilingües eixamplen el concepte de traducció perquè posen en relleu les traduccions intralingüals que ocorren cada dia en totes les cultures plurilingües. Traduir esdevé part de l'experiència lectora d'aquestes escriptores, les quals construeixen ponts culturals i volen que el públic lector també els construeixi» (Godayol 2000: 66).

D'una manera semblant, d'altres crítics i escriptors del nostre àmbit lingüístic han reflexionat sobre aquesta realitat, com és el cas del castellanenc Vicent Usó:

Potser l'excepció són els àrabs. És cert que alguns d'ells (els marroquins Tahar ben Jelloun o Driss Chraïbi, per exemple) escriuen directament en francès, però la presència de traduccions directes de l'àrab, si bé no abunda com voldríem, no és tan minoritària com les d'altres llengües no europees. Les obres de Mohamed Xukri, de Fàtima Mernissi, de Mohamed Sabbag, de Naguib Mahfuz, de Jalid Ziyada, de Nabil Sulayman, de Mahmud Darvix ens arriben, potser amb comptagotes, però ens arriben. Les raons: la proximitat del Marroc o de Turquia i la intensa relació que mantenen amb França o Alemanya? El veïnatge dels països magribins? La potència demogràfica de la llengua àrab? L'actualitat de la qüestió palestina? És possible que totes hi pesen, poc o molt. Però, en tot cas, aquest no és un fenomen que pugui atribuir-se a la globalització (Usó 2006).

Com referència l'escriptor Vicent Usó, una de les fites més destacades esdevé l'escriptor marroquí Tahar Ben Jelloun, qui té pràcticament tota la seua

obra traduïda al català. Podem pensar que en el seu cas la marcada orientació social de la seua escriptura ha estat un factor fonamental en l'interès editorial català. D'igual manera, la proximitat dels espais narrats —no oblidem que la novel·la *Partir* (ed. Empúries, trad. Laura Escorihuela, 2005) ambienta la seua història entre Tànger i Barcelona— és un punt de referència per a l'atracció del públic consumidor. Uns elements espacials i temporals pròxims al lector model català, com reconeix el mateix escriptor en parlar en una entrevista recent sobre la mediterraneïtat dels temes de les seues novel·les: «des del començament de la història de l'ésser humà passa això, a totes les societats, no només a la Mediterrània» (*Avui*, 10.03.2005). Un espai comú que, en una entrevista que li va fer el periodista Paul Balta, destacava com a comú a l'espai cultural que l'emmarca:

La Mediterrània és més que una mar. Influeix en les mentalitats sovint de manera decisiva i hi intervé com a element important del comportament. Hom diu amb complaença que «és mediterrani»; no crec pas que digui que «és atlàntic» perquè no significaria res d'especial. En canvi, ser mediterrani és una manera d'estar al món, una manera de viure i d'actuar, una manera de pensar, una relació amb el cos, gestos, ritus: una mena de teatralitat. Ser mediterrani és com per a un actor ser comediant. Els ciutadans de la Mediterrània sovint són persones excessives, que barregen allò que és afectiu amb elements objectius de la vida. La Mediterrània, en aquest aspecte, s'assembla a un escenari, un gran escenari on es representen comèdies que, de vegades, es converteixen en tragèdia (Balta 2000).

Un altre exemple que podríem també esmentar és la novel·la de l'escriptora algeriana Malika Mokeddem (Kenadsa, Algèria, 1949), *N'Zid*, la protagonista de la qual, Nora Carson, és una dona que presenta amnèsia i es troba a la deriva en un veler al mig de la mar Mediterrània. Un viatge que acaba en el port on s'allotja, a Port Lligat, a Cadaqués. La simbologia de la mar compartida reforça un desig subjacent per part d'aquests escriptors d'eradicar les fronteres identitàries, un espai on l'individu concreta les seues ànsies de llibertat i de canvi: «entre el goig i el dolor, entre dues aspiracions divergents: la desaparició i el renaixement» (Mokeddem 2001: 188). D'igual manera, no hem d'oblidar, però, la voluntat d'exotisme que mou de vegades el lector europeu. Així ho destaca Helena Alvarado en la proposta didàctica «Literatura i interculturalitat: escriptores i escriptors del món» (2001: 5): «l'interès per la literatura no occidental s'ha eixamplat considerablement. Fent-ne tan sols un simple passeig trobarem dins el món àrab: Naguib Mahfouz, Amin Maaouluf, Fàtima Mernissi, Hanan al-Shaykh, Nawal al-Saadawi, Tahar ben Jelloun, etc.». Com succeeix en d'altres literatures europees, el component ètnic ressorgeix al si d'una cultura occidental industrialitzada, com ja va passar durant el modernisme català de finals del XIX. Un interès que es localitza amb facilitat en les obres traduïdes dels autors magrebins, una prova del qual és la repercussió mediàtica dels assajos de Tahar Ben Jelloun sobre el racisme i l'islam: *L'islam explicat als nostres fills* (ed. La Magrana, 2002, trad. Anna Turró-Armengol), *El racisme*

explicat a la meva filla (ed. Empúries, trad. Ernest Folch, 2001), entre d'altres. És a partir del 1987 que comencen a aparèixer, l'una rere l'altra, les publicacions de l'escriptor marroquí, tot i que l'ordre d'aparició en català no correspon a l'originària en francès. Així, una novel·la com *Les yeux baissés* (ed. Seuil, 1991) no sortirà en català fins al 2002 (*Amb la mirada baixa*, Edicions 62), mentre que un llibre posterior, *L'ange aveugle* (ed. Seuil, 1992), tindrà una traducció més immediata: *L'àngel cec* (Edicions 62, 1993). Tan bon punt és conegut l'autor en el mercat nacional, les seues traduccions es regularitzen, de manera que el 1994 surten gairebé simultàniament *L'homme rompu* (ed. Seuil, 1994) i *L'home romput* (Edicions 62, 1994). El 2001 coincideixen també les edicions de *Cette aveuglante absence de lumière* (ed. Seuil, 2001) i *Una absència enlluernadora de llum* (ed. Empúries, trad. Anna Casassas, 2001). Un any més tard, apareixen la versió original *L'Islam expliqué aux enfants* (ed. Seuil, 2002) i la traducció al català (*L'Islam explicat als nostres fills*, 2002).

L'interès per Ben Jelloun en el mercat editorial català s'incrementa obra rere obra. Així, l'any 2003 Marc Candela, en la revista *Lletres Valencianes*, ressaltava que «des de la publicació d'*El racisme explicat a la meva filla* de Tahar Ben Jelloun, han proliferat en els darrers mesos els llibres infantils i juvenils que segueixen el mateix esquema (fins i tot en el títol)» (Candela 2003: 2). El crític es referia així a la proliferació de llibres juvenils que tracten aspectes polítics i socials, una innovació dins el panorama de les lletres en català, amb unes editorials que d'aquesta manera pretenen captar l'atenció d'un jovent immers en uns paràmetres culturals força diferents als dels seus progenitors. En paraules de Candela, «aquests llibres intenten explicar les causes per les quals es produeixen determinats fenòmens o comportaments socials i contrarestar aquells que són negatius per al conjunt de la societat» (Candela 2003: 2). Les obres que poden ser considerades un producte de l'empremta dels llibres esmentats de l'escriptor marroquí són, segons aquest crític, *Gènova, città chiusa*⁶ de Gemma Pasqual (Alfaguara-Voramar, Picanya, 2003), *Somiant Palestina*⁷ de Randa Ghazy (Tàndem, València, 2003), *Kor de parallamps*⁸ d'Andreu Sotorra (Marjal, Mislata, 2003), *L'infern de Marta*⁹ de Pasqual Alapont (Bromera, Alzira, 2003) i *La màscara de l'amor*¹⁰ de Vicente Garrido (Bromera, Alzira, 2003). Un altre exemple pertinent és el que trobem a la novel·la *Illegals* de Bienve Moya (Marfil, Alcoi, 2001), tal com ho recorda el sociòleg Rafa Xambó: «l'autor agraeix el

6. Una novel·la que es desenvolupa a la Gènova de la polèmica cimera del G-8, on va morir assassinat en mans dels *carabinieri* el jove manifestant antiglobalització Carlo Giuliani.

7. Una crònica ambientada en els territoris palestins ocupats pels israelians escrita per una italiana de quinze anys de pares egipcis que es revolta contra les injustícies del seu temps.

8. Relat centrat en una xinesa d'onze anys adoptada per una família catalana que té un fill més gran que esdevé un *okupa* preocupat pels països empobrits d'Àfrica.

9. Obra centrada en els maltractaments que una jove estudiant rep del seu xicot.

10. Una història centrada a analitzar els comportaments agressius, tant físics com psicològics, del jove davant la relació de parella.

deute contret amb l'obra de Juan Goytisolo, Aurora Bertrana, Salman Rushdie i Tahar Ben Jelloun, dels quals s'ha embegut» (*Caràcters*, núm. 17, 12).¹¹ Una influència que pot trobar-se en la voluntat de fer compatible en la novel·la dos objectius habituals en els textos de l'escriptor marroquí: «*Illegals* és un llibre d'aventures, però també un llibre en clau de denúncia que defuig el to pamfletari, mirant de situar els fets d'una manera asèptica» (Viadel 2001: 11).

Observem, però, que la influència esmentada de les obres de Ben Jelloun provoca, no tan sols la redacció de textos per part d'autors catalans, sinó també la traducció d'altres llibres que, d'una manera semblant, provoquen l'atenció del públic més jove envers aspectes socials i polítics que els poden ser pròxims, com és el cas de la crònica personal de Randa Ghazy sobre l'ocupació israeliana de Palestina. A propòsit de l'edició catalana d'uns dels seus últims llibres, *Le dernier ami* (ed. Seuil, 2004) / *L'últim amic* (ed. Empúries, trad. de Mia Tarradas, 2005), Francesc Bombí-Vilaseca apunta en el diari *Avui* (10.03.2005) que Tahar Ben Jelloun dins les lletres catalanes ha estat «més tingut en compte com a pensador que com a escriptor», per la qual cosa podem entendre que són els seus llibres de reflexió els que més interès comercial han tingut, com és el cas de *L'Islam explicat als nostres fills*, amb una segona edició a càrrec d'un altre segell editorial, RBA Libros (2004), dos anys més tard de la primera versió catalana. Tot i el pes del missatge crític dels seus textos, l'escriptor, en una entrevista recent, apunta: «no participo en la vida política, no intervenc en el sistema. Com a escriptor intervenc només com a observador» (*Avui*, 10.03.2005).

Tot deixant a banda el cas de Tahar Ben Jelloun,¹² cal ressaltar l'interès creat els últims anys per les escriptores magrebines¹³ com Assia Djebar (Cherchell, Algèria, 1936) (*Dones d'Alger en les seves estances*, Pagès Editors, trad. Àngels Santa, 2002; *Ombra sultana*, ed. 62, trad. Anna Casassas, 2002; *Les nits d'Estrasburg*, Edicions 62, trad. Anna Casassas, 2002), Malika Mokeddem¹⁴ (*La prohibida*, ed. El Jonc, trad. Elena Garsaball, 2001; *Somnis i assassins*, ed. El Jonc, trad. Àngels Santa, 2001; *La nit de la sargantana*, ed. El Jonc, trad. Carme Figuerola, 2001; *L'angoixa dels rebels*, Pagès Editors, trad. Ramon Usall, 2004) i Fàtima Mernissi (Fes, Marroc, 1940) (*Somnis de l'harem*, ed. Columna, trad. Dolors Udina, 1998;

11. *Illegals* és la història de Hamid i Alí, dos magribins cansats de viure en la penúria i amb el somni de millorar la seva situació al continent europeu. Igual com en les novel·les de Ben Jelloun, com és el cas de *Partir*, aquesta és una història sobre la immigració i les condicions precàries que l'envolten.

12. D'altres escriptors de procedència magrebina que han merescut l'atenció del mercat editorial català han estat Azouz Begag, nascut a França després de l'èxode dels seus pares algerians (Villeurbanne, Rhône, 1957) (*El passaport*, Edicions 62, trad. Lluís-Anton Baulenas, 2001).

13. Per a més dades d'aquestes autores, consulteu els estudis de Jean DÉJEU, *La littérature féminine de langue française au Maghreb* (1994), i de Marta SEGARRA, *Leur pesant de poudre: romancières francophones du Maghreb* (1997).

14. L'any 2003 Mokeddem visitava les biblioteques de Barcelona per fer diverses xerrades d'aproximació de la seua obra al lectorat català. Més recentment, el mes de febrer de 2006, presentava a Barcelona *L'angoixa dels rebels* al costat d'Àngels Santa, Marta Tey i Lluís Pagès.

L'harem occidental, Edicions 62, trad. Lúdia Fernández, 2001). De la mateixa manera, podem esmentar la traducció que s'ha fet d'una novel·la autobiogràfica que, igual com en la versió originària francesa, manté el pseudònim de l'escriptora, Leila, *Casada per força* (Edicions 62, trad. Francesca Martínez, 2005). Una història centrada en una dona jove d'origen magrebí que viu a França i que viatja els estius al Marroc per visitar la família.

Potser l'escriptora que més ressò ha tingut en la crítica especialitzada és l'algeriana Assia Djebar, qui ha estat fins i tot objecte d'estudis i de conferències,¹⁵ com ara la realitzada per Rosalia Bivona al si del Centre Dona i Literatura a la Universitat de Barcelona («Ombres, llums, silencis, miralls trencats d'Algèria. Assia Djebar», 28.11.2005).¹⁶ En el cas de Fàtima Mernissi, que va rebre el premi Príncep d'Astúries de les Lletres conjuntament amb Susan Sontag el 2003, el mateix any que va ser pregonera de les Festes de la Mercè de Barcelona i va participar activament en els actes del Fòrum de Barcelona 2004, trobem un interès sociològic pels seus llibres, que aproximen al lector català una realitat —viscuda per la mateixa escriptora, criada en un harem de Fes per dones analfabetes— que, en una època de redescobriment dels costums orientals, li és de gran curiositat.¹⁷ Una ambientació que en la literatura catalana va tenir un curiós precedent, a través de la mirada d'una escriptora i periodista que els anys trenta va visitar el Marroc: Aurora Bertrana. Així, en l'obra de la gironina, *El Marroc sensual i fanàtic* (1936), localitzem unes imatges que Mernissi construirà en *Somnis de l'harem* (1991), tot partint del propi record ambientat una dècada més tard, els anys quaranta. Una comparació que mereix el comentari d'Adriana Bàrcia (2001): «Mirades de kohl i ungles envernissades es barregen en un diàleg imaginat sobre la dona musulmana entre la que ha viscut la quotidianitat d'un harem i la intel·lectual moderna i emancipada dels anys trenta». El precedent de Bertrana és un bon testimoni de l'interès que la cultura catalana ha tingut sempre per les formes de vida i les concrecions culturals de l'altra banda de la Mediterrània; un llibre producte de la crònica de l'escriptora per al diari *La Publicitat* per terres del Marroc i que, com a mostra de l'interès creixent els últims anys per les formes de vida nord-africanes, va mereixer una edició l'any 2001, en plena eclosió dels escriptors magrebins en el mercat editorial català. La crítica de Bàrcia conclou que «ens trobem, doncs,

15. El 16 de juny de 2002 presentava *Les nits d'Estrasburg* a la seu de l'Institut Europeu de la Mediterrània a Barcelona.

16. Tant Djebar com Mernissi han estat incloses en el catàleg de bibliografia selectiva «Dones i feminismes» de la Direcció General de Cooperació Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (març 2006, http://cultura.gencat.net/bibliografia/docs/dones_i_feminismes.pdf)

17. Una referència exemplar pot ser la del diari virtual *9 Barris Acull* de Barcelona (www.9barris.org): «Una altra figura important és Fàtima Mernissi. [...] gràcies a ella hem après molt sobre la vida quotidiana de les dones àrabs» (13.07.2005). També trobem referències a textos seus en una novel·la en castellà de l'escriptor barceloní Gabi Martínez: *Ático* (ed. Destino, 2004).

davant dues dones que des del privilegi de la seva condició s'aboquen a la psicologia femenina d'un racó de món on les seves semblants són considerades inferiors. [...] aquesta afinitat fa que ambdues obres, a més, gaudeixin d'una actualitat gairebé frapant en què l'Islam és viscut d'una manera o altra en el si del món femení». Dues mirades, en certa mesura coincidents, localitzades en un mateix espai i des de distinta perspectiva.

LA RECEPCIÓ DE LA LITERATURA MAGREBINA EN LA CULTURA CATALANA (CONCLUSIONS)

Una bona mostra de l'interès que la literatura catalana actual i els seus lectors tenen pels autors del Magrib són les diverses traduccions que se n'han fet els últims deu anys. És cert que l'acció del mercat català no té en compte només l'origen geogràfic de les obres estudiades; amb tot, diversos factors culturals com són la proximitat i el fet de compartir un espai geogràfic comú (el vessant occidental de la mar Mediterrània) poden ser bàsics a l'hora d'entendre l'interès observat des d'editors a traductors. El nombre d'exemplars venuts, que sovint sobrepassa el miler, confirma la simpatia dels lectors en llengua catalana per aquests llibres.

A més, la relació d'aquests autors amb la cultura francesa, de gran ascendència en el món literari i editorial català des de sempre, ha afavorit, sens dubte, l'interès per les obres de procedència magribina. Una mostra més d'interrelació entre les cultures espanyola, catalana i francesa. En aquestes conclusions, volíem destacar que les obres dels escriptors magrebins traduïts al català no s'allunyen gaire de les que es troben a l'espanyol. Quant a gèneres, abunden més les traduccions de novella i de relats breus en detriment de la poesia o de l'assaig. Podríem dir que, a partir de les obres analitzades, les traduccions al català/espanyol reben un tractament semblant quant a gèneres, autors i països de procedència. Així, destaquen les narracions d'autors amb certa rellevància mediàtica —Tahar Ben Jelloun, Yasmina Khadra— o que tenen un prestigi reconegut en la investigació universitària —Assia Djebar, Malika Mokeddem—, i d'autors majoritàriament procedents d'Algèria. En el cas de la recepció catalana de textos del Magrib, cal ressaltar una vegada més la tasca editorial —en espanyol caldrà destacar el paper desenvolupat per Ediciones del Oriente y del Mediterráneo o El Cobre. Cal afegir també, en el nostre cas, l'impuls ofert per les universitats que han esdevingut, els últims anys, un focus actiu en el procés de recepció d'aquests autors i de les seues obres. Així, és fàcil localitzar una interrelació entre les editorials i el professorat o els investigadors universitaris, ja que moltes d'aquestes traduccions, com és el cas de les d'Àngels Santa, procedeixen d'aquest àmbit.

Ens trobem, doncs, amb algunes dades que converteixen en singular la recepció que reben els textos francòfons magrebins en el mercat editorial català.

Cal destacar el fet que algunes de les traduccions en català no tinguen encara una recepció en espanyol, cosa que marca l'interès creixent del públic consumidor català per aquestes obres, amb independència de l'existència o no d'una versió en l'altra llengua de l'Estat. Aquest és el cas, per exemple, de *Dones d'Alger en les seves estances* de l'escriptora algeriana Assia Djebar, *L'angoixa dels rebels* de l'escriptora algeriana Malika Mokeddem o el cas curiós de l'escriptora francoalgerina Leila Sebbar —l'única obra traduïda en el nostre país n'és la versió catalana *La noia del balcó* (ed. Cruilla, trad. Josep Sempere, 2000)— i *Gènesi. Una vida en el Marroc contemporani* d'Abdelcarim Gallab (ed. Proa, trad. Marta Serra, 2002). Unes traduccions que resten ben lluny de ser completes, ja que només hi ha hagut l'interès per autors consagrats o de certa repercussió mediàtica. El cas de Tahar Ben Jelloun és el més evident, un escriptor que es converteix en l'arquetipus de l'intel·lectual magrebí que irromp en l'escena sociològica de la immigració amb les seues col·laboracions periòdiques en diaris francesos i espanyols,¹⁸ després de l'èxit comercial de llibres com *El racisme explicat a la meua filla* o *L'Islam explicat als nostres fills*.

Una inèrcia que rep el mercat editorial català procedent de les edicions en castellà, arran de la línia encetada per empreses com Ediciones del Oriente y del Mediterráneo, que en moltes ocasions ha estat marcada per la transgressió que han ofert algunes autores, com el cas de Malika Mokeddem en novel·les com *Somnis i assassins* o de Yasmina Khadra (Kenadsa, Sàhara algerià, 1955), l'exoficial de l'exèrcit algerià amb nom real Mohamed Moulessehoul, la identitat del qual va alçar les expectatives després de publicar les tres novel·les de la «trilogia d'Alger».¹⁹ Amb aquests factors, podem confirmar que els criteris de traducció i de difusió no segueixen paràmetres de qualitat o de representativitat. Per tot això, ens trobem encara amb un corpus traduït molt minoritari.

Caldria ressaltar l'interès per les autores magrebines, bàsicament d'origen algerià, com ara Malika Mokeddem, o d'Assia Djebar. És cert que la literatura francòfona de procedència algeriana és la més important, un fet provocat per la presència francesa durant més d'un segle, l'eradicació de la llengua àrab durant el temps de la colonització i a causa de la complexa situació política dels últims anys. Els textos procedents d'aquell país són un gruix considerable en la literatura postcolonial francòfona. Cal destacar la forta presència de textos d'escriptores magrebines en el panorama editorial francòfon i que han estat traduïts al català. Deixant de banda les primeres obres que van aparèixer els

18. És fàcil trobar, sobretot en el cas de Tahar Ben Jelloun, articles, entrevistes o referències seues en els mitjans nacionals. Així, per exemple, després de l'atemptat terrorista a la Casa de Espanya a Casablanca, és entrevistat sobre l'afer al periòdic *Avui* (23.06.2003). D'igual manera, ha participat en diverses activitats culturals catalanes, com el simposi «Literatures orals i nous espais de comunicació a la Mediterrània» la primavera del 2002 a Barcelona, entre d'altres.

19. En català podem trobar les traduccions següents: *Doble blanc* (ed. Proa, trad. Joan C. Martí, 2004) i *Morituri* (ed. Proa, trad. Joan C. Martí, 2004).

anys cinquanta i seixanta, és a partir dels vuitanta que s'inicia l'auge d'aquestes escriptores, de procedència majoritàriament algeriana. Es tracta d'obres en primera persona i amb ressonàncies autobiogràfiques que escenifiquen els contrastos de les dones dins una societat patriarcal en què la tradició i el discurs religiós determinen la seua funció social. Tal com hem vist abans, la participació de les dones en el procés d'independència, l'auge del moviment islamista i també la situació de la dona magrebí en el context occidental de la immigració han provocat la reacció d'unes escriptores que usen la seua literatura com a punt de reflexió i de denúncia. Uns textos que troben en el lectorat català un punt de recepció important, en un moment de redefinició de la situació social de la dona en el món contemporani.

A partir de la nostra investigació hem pogut observar de manera paral·lela els matisos del concepte de *recepció*. Més enllà del concepte tradicional, entenem que la importància de l'interès d'una literatura sobre una altra —en aquest cas, la dels autors magrebins sobre els escriptors catalans— s'explica a partir del paral·lelisme de situacions literàries, històriques, polítiques i ideològiques. Malgrat tot, la difusió de la literatura d'origen nord-africà sobre el nostre mercat no ha provocat encara un diàleg, això és, una comunicació literària entre les dues zones lectores, de manera que només podem parlar d'una recepció i una confirmació passives. Si seguim la proposta analítica de Maria Moog-Grünwald,²⁰ estariem davant d'una recepció passiva i reproductiva, això és, una vinculació amb la massa de lectors que s'interessen per aquesta literatura i que provoquen els èxits de vendes, al costat d'una recepció per part de la crítica. Les nombroses entrevistes en mitjans catalans sobre aquests autors i autores també evidencien l'interès del mercat consumidor. Els comentaris o les reflexions que la crítica catalana n'ha fet els darrers anys són un bon referent per a entendre, en un futur, el reforçament d'aquesta recepció i l'interès que poden tenir els nostres escriptors per ésser estimulats amb les formes discursives o temàtiques de la literatura veïna.

Caldria, doncs, una difusió de la literatura catalana en l'espai apuntat en tant que permetera una resposta simultània que poguera mantenir una autèntica interrelació entre les dues literatures. Una tasca pendent per a les institucions públiques i les empreses editorials en els pròxims anys que permeta reforçar els lligams històrics i geogràfics ja existents. D'aquesta manera podrem parlar d'una recepció completa entre les dues literatures. Un pont, a través de la literatura, que creue les dues bandes de la mar.

JOSEFINA BUENO i CARLES CORTÉS
Universitat d'Alacant

20. Ens referim a les reflexions esmentades en el capítol «Investigación de las influencias y de la recepción» (1984: 81 i s.).

BIBLIOGRAFIA CITADA

- ALVARADO 2001: Helena Alvarado, «Literatura i interculturalitat: escriptors i escriptors del món», Xarxa Telemàtica Educativa de Catalunya (XTEC) [<http://www.xtec.es/sgfp/llencencies/200001/memories/halvarado.pdf>].
- ARKOUN 1999: Mohammed Arkoun, *Traducción, emigración y culturas*, Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Escuela de Traductores de Toledo.
- BALTA 2000: Paul Balta, «Entrevista de Paul Balta a Tahar Ben Jelloun: la migració i la vivència de dues cultures», *Quaderns de la Mediterrània*, 1 («Els reptes de la interculturalitat a la Mediterrània»).
- BÀRCIA 2001: Adriana Bàrcia, «Aurora Bertrana i Fàtima Mernissi en un harem de Fes», *Barcelona Review*, núm. 27 (nov.-des., 2001) [http://www.barcelonareview.com/27/c_ab.htm].
- BOMBÍ-VILASECA 2005: Francesc Bombí-Vilaseca, «Tahar Ben Jelloun: la venjança porta a la guerra civil», *Cultura. Avui*, 10.03.2005, I-III.
- BLOCK 1958: H. M. Block, «The Concept of Influence in Comparative Literature», *Yearbook of Comparative and General Literature*, 7, Bloomington, Department of Comparative Literature/Indiana University.
- CANDELA 2003: Marc Candela, «Literatura per explicar el món», *Lletres Valencianes*, 10, 2-5.
- CARBONELL 1997: Ovidi Carbonell, *Traducir al otro. Traducción, exotismo, postcolonialismo*, Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Escuela de Traductores de Toledo.
- CARBONELL 1999: Ovidi Carbonell, *Traducción y cultura. De la ideología al texto*, Salamanca, Ediciones Colegio de España.
- DÉJEUX 1994: Jean Déjeux, *La littérature féminine de langue française au Maghreb*, París, Karthala.
- ENARD 2001: Mathias Enard, «Escritores argelinos. Entre el islamismo y la pared», *Lateral*, núm. 94 (octubre 2001) [<http://www.lateral-ed.es/revista/articulos/094escritargelinos.htm>].
- DJEBAR 1999: Assia Djébar, *Ces voix qui m'assiègent*, París, Albin Michel.
- GODAYOL 2000: Pilar Godayol, *Espais de frontera. Gènere i traducció*, Universitat de Vic, Eumo Editorial.
- MOKEDDEM 2001: Malika Mokeddem, *N'Zid*, París, Éditions du Seuil.
- MOOG-GRÜNEWALD 1984: Maria Moog-Grünwald, «Investigación de las influencias y de la recepción», Manfred SCHMELING, *Teoría y praxis de la literatura comparada*, Barcelona/Caracas, Ed. Alfa, 69-100.
- SEGARRA 1997: Marta Segarra, *Leur pesant de poudre: romancières francophones du Maghreb*, París, L'Harmattan.
- SOTO 2003: Francesc Soto, «Tahar Ben Jelloun, escriptor marroquí: els terroristes de Casablanca tenien com a objectiu acabar amb la transició al Marroc», *Avui*, 23.06.2003.
- USÓ 2006: Vicent Usó, «La globalització restringida: entre David Beckham i una dona tibetana», *Caràcters*, núm. 34 (gener 2006).
- VIADEL 2006: Francesc Viadel, «Amb sabor de les comarques centrals», *Lletres Valencianes*, 5 (estiu 2003), 10-11.
- XAMBÓ 2001: Rafael Xambó, «Els nous pàries de la terra», *Caràcters*, 17 (octubre 2001), 12.